

Csucsá – Ady Endre és/vagy Octavian Goga emlékezetének egyik helye? Magyar–román közös emlékezhely volna?

Bizonyára nem kelt meglepetést a tisztos olvasóban annak a gondolatnak a mérlegelése, hogy a magyar és román közös emlékezhely-kutatás szempontjából Csucsá települése, a történelem viharjai által kevésbé érintett község, lehetőségként kínálja magát, mint a közép-európai emlékezet egyik közös helye. A két költő, Ady Endre és Octavian Goga megpihenésének helye ez, mely a mai Kolozs megye nyugati részén fekszik, nagyszerű kastéllyal, bujkálva Erdély fenyevesei közt, közel ahhoz a vasúti és műúthoz, melyet sok Erdély-járó már jól ismerhet.

Mégis, a fent vázolt kérdés eldöntéséhez, a festői látkép, melynek ihlete nemcsak nemzeti költőinknek lehetett, hanem turisták sokaságának is, önmagában elégtelennek látszik. Éppen ezért vizsgálatunk tárgyát az képezi, hogy Csucsá, Ady Endre és Octavian Goga, a költőóriások barátsága révén átlényegül-e nemzeti tájból az emlékezet helyévé? És ezen emlékezet, amennyiben létezik, mely közösségek kohéziós tényezője? Ha pedig mégsem szólhatunk két nemzet közös emlékezhelyéről, vajon le kell-e mondanunk a közös emlékezhely gondolatáról Csucsá kapcsán, vagy mégis csak egy kisebb társadalmi szept – elitek közti – közös emlékezetének volna-e helye?

Másfelől! Mindenképpen meg kell emlékeznünk, Csucsáról szólván, egy újabb emlékezhely értelmezés lehetőségéről. A Párizs környéki békeszerződések követően az erdélyi magyarság kisebbségi létre ítéltetett. A kisebbségi léttel együtt új politikai kihívások sora jelentkezett. Csucsához kötődik az az ebéd, melyen Octavian Goga, az Averescu-féle Néppárt tagja vendégelte meg a „csucsai paktum” aláíróit 1923-ban. A paktumot ugyan Averescu tábornok és pártja, valamint az Országos Magyar Párt Bukarestben írták alá, a köztudatban megmaradt csucsainak. A paktum jelentőségé abban állt, hogy a két világháború közti erdélyi magyar közösség egyáltalán eljutott a valós részvétel esélyéig a választásokon, lévén egyéb kisebbségi követeléseken felül, ennek a politikai paktumnak a segítségével igyekeztek felvetni az erdélyi magyarokat az országos választói névjegyzékbe.

A figyelmes olvasó számára talán már láthatóvá vált az a probléma mellyel szembesülnünk kell, ha Csucsá és a csucsai kastély (mely a mai nap Octavian Goga emlékmúzeumként működik) emlékezhely jellegéről gondolkodunk. Ugyanis! Azon állításokkal kerülünk szembe, hogy a kastély két költőóriás őszinte barátsága révén a magyar és román nemzet számára pozitív üzenetet közvetítő emlékezhelynek kínálkozik. Viszont Goga, mint az Averescu-féle Néppártban politizáló személy és az Országos Magyar Párt közti paktum emlékezetének helyeként nemcsak az elitek közti, kölcsönösen előnyös alku emlékezetének helyévé válhat, de Csucsá a kiszolgáltatott erdélyi magyar közösségnek a királyi Romániában betöltött kényszerhelyzetének is emlékezhelye is lehet.

Problémafelvetés és történeti hátterek

Két különböző narratívával állhatunk szemben. Tovább bonyolódik kérdésünk annak fényében, hogy lehangoló lehet azok száma, akik mindkét költőt ismerik és olvassák, ugyanis nem lehet kétségünk afelől, hogy Ady Endre a harmadik évezredben ismert és elismert költő a hazájában, ahogy Octavian Goga is az a sajátjában. Mindazonáltal roppant véges azok száma, akik mindkét költő lírájának akár csak a részeit ismerik. Ennélfogva problémafelvetésünk olybá módosul, hogy a csucsai kastély, mely egykoron Boncza birtok volt, Csinszka tulajdonában állt, emlékezhely-e, mert ha igen, akkor két nemzeti költő – Közép-Európa gyakori versengő nacionalizmusai révén – párhuzamos emlékezetének a helye, esetleg a művészet nemzetközisége és a két költő barátsága révén közös emlékezhely, illetőleg az erdélyi magyar közösség és politikai szervezetének, továbbá a romániai politikai elit formálódó kohabitációjának és a nagyromán állam homogenizációs törekvései számára még elfogadható politikai érdekérvényesítésének az emlékezhelye.

A párhuzamos emlékezhely értelmezést szolgálja a kastély mai használata is. Octavian Gogáról emlékezik meg a nevében a múzeum, és Ady Endréről csak az Ady-házban találunk emlékeket. A Goga és Ady emlékét őrző kiállítás egymástól el van különítve. Maguk a kiállítások is megérintenek egy izgalmas elemzést, most meg kell elégednünk azzal, hogy megemlíttük, az Ady Endre-kiállítás anyagában helyezték el a kastély történetéről szóló részt: a Boncza-birtok múltjáról. Csinszkaról ebben az állandó kiállítási anyagban csak fiatalkoráról és Adyval való megismerkedéséről kapunk információkat. Ady tragikus 1919-es halálát követően már alig jelenik meg Csinszka a kiállítás anyagában, és még kevésbé kap teret saját költői tevékenysége. Ennek okai felől csak találgatni tudnánk, mindazonáltal annyi megjegyzésre mindenképpen szükség van, hogy míg Ady két évet élt Csucsán, a költőnő Boncza Berta a gyermekkorát is itt töltötte.¹

1 Ciucea lui Octavian Goga (Octavian Goga Csucsája). Kolozsvár, 2003, Kolozs Megyei Tanács – „Octavian Goga” Múzeum, 31–33.

A Boncza-kastély történetéhez tartozik, hogy az 1880-as években építtette Boncza Miklós ügyvéd és országgyűlési képviselő lánytestvére lányának, aki később a felesége is lett a család heves tiltakozása ellenére. Boncza Miklósné sajnálatos korai halálát követően (a gyermeke világrahozatalakor hunyt el) Bertát nagyanyja nevelte fel.² Ahogyan a Boncza család rosszul fogadta Boncza Miklós házasságát, hasonlóan nem támogatták Csinszka és Ady 1915-ös házasságát sem. Octavian Goga úgy került a birtok és a kastély megvásárlása kapcsán Csinszka figyelmébe, hogy Ady közölte vele, ajánlja fel a birtokot Gogának, aki majd megvásárolja. A román költő így is tett: 280 ezer magyar koronát fizetett érte. Az eladás legfőbb okaként az Optálási törvényt nevezi meg a múzeum brosúrája. Ugyanis a királyi Romániához csatolt területek lakossága dönthetett arról, hogy melyik ország állampolgárságát kívánja felvenni vagy megtartani.³ Ha viszont a magyar állampolgárság megtartása mellett döntöttek, akkor birtokaikat és ingatlanjaikat a román állam kisajátította. Csinszka a magyar állampolgárság és a budapesti élet mellett döntött, és férje javaslata alapján felajánlotta megvásárlásra Gogának, aki nem sokkal ezután nősült meg.

Másik épületrészben található a Goga emlékeit őrző kiállítás. Vidéki emlékmúzeumhoz képest roppant gazdag anyag van benne. Itt Adyval kapcsolatban elenyésző emlék található. Sajnálatosan csak ajtó üvegen keresztül lehet Goga igen jelentős, többezer kötetes könyvtárát is megcsodálni.⁴ A Goga-házban látták vendégül a világhírű román zeneszerzőt, George Enescut is. Az emlékmúzeum harmadik épületében található egy néprajzi kiállítás, mely Goga feleségének Veturia Gogának köszönhető.

Az épületegyüttes kiemelkedő látványossága a „szerelem mauzóleuma”. George Matei Cantacuzino, a nagy múltú Cantacuzino bojár család leszármazottjának tervei alapján készült, és roppant látványos a mozaikos külsővel és belsővel. A mauzóleumot Goga halálát követően 20 éven át építtette Veturia Goga,⁵ aki egyébként ellenezte a birtok és a kastély megvásárlását. A külső mozaikos képen két angyal és a feltámadó Krisztus látható. Belsejében pedig további bibliai ábrázolások, például az utolsó vacsora látható, népművészeti motívumok mozaikos berakásában az egykori miniszterelnök és felesége szarkofágja fölött.

Miközben felesége a birtok állapota miatt ellenezte a vásárt, Goga ragaszkodott hozzá. Ugyanis valós barátság fűzte őt Adyhoz, aki Goga szegedi rabsága idején cikkben állt ki mellette és bebörtönzése ellen. Ismertségükben kulcs szerepe volt Goga Ady fordításainak is. Ám Octavian Goga nemcsak Ady verseit fordította, hanem Petőfiét is, hiszen egyike volt fiatalkori kedvenc költőinek. Petőfi fordításaiért Gogát a Petőfi Társaság külső tagjává választották. Ennek

2 Uo.

3 Uo. 33–34.

4 Uo. 27.

5 Uo. 22–23.

kapcsán Domokos Sámuel így fogalmaz: „Gogára különben nemcsak Petőfi költészete volt hatással, hanem a szabadságharcos költő bátor magatartása is: Goga olyan bátran akart népéért küzdeni, s életének számos eseménye: sajtóperei, bebörtönzése s a perek idején tanúsított magatartása mutatja, hogy ezt valóra is váltotta.”⁶

Domokos Sámuel a magyar és román irodalmi kapcsolatokat vizsgáló kiemelkedő könyvében arra a következtetésre jut, hogy Gogának nemzetszeretete miatt volt oly kedves Petőfi nacionalizmusa, mely nemzetszeretetet Ady is kiemelte többször. Személyes megismerkedésükig várniuk kellett egészen a Tisza István és az erdélyi román elit közti paktumtárgyalásokig. Ugyanis Goga delegáltként Budapesten tartózkodott. Ekkor találkozott személyesen Adyval, akivel addig csak levélben érintkezett. Ady igyekezett a román költőt és újságszerkesztőt megismertetni a budapesti polgári radikálisokhoz közelálló értelmiségiekkel, a Nyugatosokkal. Adynak köszönhetően találkozott Goga Ignotussal, Babits Mihállyal, Móricz Zsigmonddal, Papp Viktorral, Fenyő Miksával és Schöpflin Aladárral.⁷

Világnézeti szempontból az ortodox klerikalizmust nem megvető Gogában és a nagyváradi katolikus klérussal többször konfliktusba kerülő Ady között kevés hasonlóság fedezhető fel. Az bizonyos, hogy Tisza kormányzását mindketten rosszallották, ami közöst viszont Domokos talál kettejükben, azt így fogalmazza meg: „Goga ugyanúgy látta, mint Ady: a korabeli Magyarországot halálos veszedelem fenyegeti a belőlről pusztító úri nép részéről. Továbbvíve a gondolatmenetet, míg Adyt ez mélyen elszomorította, Gogában táplálta a reményt, hogy a nemzetiségi elnyomatás napjai meg vannak számlálva.”⁸

Meg kell emlékeznünk arról is barátságuk kapcsán, hogy Ady halálát követően Ady Lajos révén küldött koszorút Goga Ady sírjára, és Ady idős szülein azzal igyekezett segíteni, hogy a királyi Románia törvényhozásában való közbenjárással elérte, hogy mentesüljenek birtokuk kisajátítás alól.⁹

Goga kapcsolata a magyar irodalommal fordításai révén nem korlátozódtak a Petőfi- és az Ady-versekre. Az 1930-as években ő készítette el Madách örökérvényű *Ember tragédiájának* első román nyelvű fordítását. A román nyelvű kiadást üdvözlendő és méltatandó Bánffy Miklós író, politikus, jogász, korábbi külügyminiszter s mindenekelőtt polihisztor így fogalmazott: „E fordítás emberileg is nagy tett. Ebben a mai gyűlölséggyártó világban örömprepesve kell megérezzük, hogy a művészet örök értékei összekapcsolják az embert, arany glóriája egybefonja őket, mint a Parnasszus ragyogó csúcsán.” Gogával kapcsolatban pedig „itt most eddig soha nem tapasztalt szerencsés tettel állunk szemben: azzal, hogy egy nép, mondhatni, első poétája ölteti át a maga nyelvére.”

6 Domokos Sámuel: *Magyar-román irodalmi kapcsolatok*. Budapest, 1986, Gondolat, 86–87.

7 Gondolat, uo. 122.

8 Gondolat, uo. 114.

9 Uo. 125–129.

Abban a korszakban, amikor alkot Tudor Arghezi, George Bacovia, Ion Barbu és Lucian Blaga, roppant kiemelkedő dicséret és gyönyörű méltatás az írótlól a költőnek, a politikustól a politikusnak.¹⁰

Miként láthatjuk, Goga és Ady kapcsolata roppant szoros, s volt annál inkább izgalmas annak értelmezése, hogy a csucsai kastélymúzeumban egymástól elkülönítve jelennek meg. Ennek a gyakorlatnak a megértése dolgozatunk kereteit szétfeszítené ugyan, ám mindenképpen megjegyzendőnek tartjuk, hogy ez az elkülönítés szimbolikus jellegű. Különösen abban a tekintetben, hogy a Goga házaspár és emléke – Veturia Goga és a kegyes utókor által – egészen szakrális környezetbe emeltetett.

Az utókor kegyessége kapcsán említést kell tennünk arról az aspektusról, hogy Goga költészetét újra fel kellett fedeznie a romániai közvéleménynek. Ugyanis az 1950-es évek sztálinista kultúrpolitikájába kevésbé fért bele Octavian Goga költészete, miniszteri és miniszterelnöki pályája pedig még kevésbé. Kijelentései kapcsán többször is illették az antiszemitizmus vádjával. A Goga-kabinet kicsit több mint egy hónapja alatt olyan intézkedést hoztak, amely révén több mint 200 ezer zsidó vesztette el az állampolgárságát. Goga kétségkívül nacionalista volt, és együttműködött Corneliu Zelea Codreanuval, a Vasgárdisták vezetőjével. A Ceaușescu-korszak sokkal kegyesebb volt emlékével, és a hivatалosságok is támogatták „nemzeti” és „szocialista” karaktere miatt. Érdemes megjegyezni a történeti kánonok kapcsán, hogy Goga antiszemitizmusát Mihai Zamfir román irodalomtörténész, a bukaresti egyetem tanára és több országban szolgált nagykövet, kinek közel 1000 oldalas irodalomtörténeti munkáját újra kiadták, nem tartotta releváns tényezőnek, ő csak vehemens nacionalizmusról ír.¹¹

Összegzés

Ezek után feltételezhető, hogy a csucsai kastély infrastrukturális adottságai ugyan adóttak, mégsem teljesíti be a közös emlékezhely szerepét, hiszen inkább kiemeli Gogát, szentel ugyan helyet Adynak, mégis csupán a kultúra által szakralizált térben. Azt kell sajnos megállapítanunk, hogy Ady Endre és Octavian Goga kapcsán alig érvényesül a kastély olyan közös emlékezhelyként, amely összeköti a két népet és nemzetet, ám az sem jelenik meg látványosan, hogy mi az, ami a két nemzetet elválasztja. Ki kell viszont emelnünk, és ennyi szubjektív véleményt engedjen meg a kedves olvasó, kívánatosnak tartjuk, hogy a múzeum átalakítása révén karakteresebben jelenjen meg az

10 Kemény G. Gábor: *Szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből*. Budapest, 1962, Tankönyvkiadó, 794–795.

11 Zamfir, Mihai: *Scurtă istorie. Panorama Alternativă a Literaturii Române* (Rövid történet. A román irodalom alternatív panorámája). Jászvásár, 2021, Polirom, 473–475.

összefonódó közös múlt és az egymásra utaltság. Annál is inkább, mivel létezik olyan irodalmi hagyomány, mely a két nemzet békés kapcsolatairól szól.

Miként már fentebb jeleztük, potenciálisan alkalmas volna Csucsra a két elit közti közös emlékezhelyének. Sőt! Úgy véljük, hogy nemcsak a művészek számára lehet zarándokhely, hanem a társadalom- és bölcsészettudományok képviselői is tekinthetnék közös emlékezhelynek.

Ami azt a kérdést illeti, hogy a csucsai kastély párhuzamos nemzeti emlékezhelyek tere, azt már sokkal biztosabban állíthatjuk, hogy igen. Két roppant izgalmas, nagyhatású személy életének egy-egy állomásáról beszélhetünk. Amely állomás ma kifejezi egyrészt a Goga-kiállításon keresztül egy román költő irodalmi nagyságát és nemzetépítésben betöltött szerepét. Az Ady-kiállítás pedig sokkal inkább a Csinszka-val kapcsolatos emlékek révén a művész és szerelme közti kapcsolatra világít rá, és a helyi csucsai közösségnek releváns helytörténeti információkat hordoz.

Már csak egy kérdésre kell választ adnunk. Hogy a „csucsai paktum” révén a csucsai kastély vajon közös emlékezhely-e? Újra csak ismételni tudjuk: a kastélyban megvan a lehetőség arra, hogy némi infrastrukturális változtatással ténylegesen kiemeljék ennek jelentőségét. Mert miképpen mi sem írtunk a fentiekben Grandpierre Emil, Alexandru Averescu tábornok, Octavian Goga egyesítéséről és az azt követő bevett gyakorlattá váló paktumpolitizálásról, a múzeum sem tájékoztatja a látogatót erről. Így feltételeznünk kell, hogy a már említett viszonyrendszerben a csucsai kastély nem válik emlékezhellyé, sokkal inkább a kulturális amnézia, felejtés helyévé lényegül.

BIBLIOGRÁFIA

Ciucea lui Octavian Goga (Octavian Goga Csucsája). Kolozsvár, 2003, Kolozs Megyei Tanács – „Octavian Goga” Múzeum.

Domokos Sámuel: *Magyar-román irodalmi kapcsolatok*. Budapest, 1986, Gondolat.

Kemény G. Gábor: *Szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből*. Budapest, 1962, Tankönyvkiadó.

Zamfir, Mihai: *Scurtă istorie. Panorama Alternativă a Literaturii Române* (Rövid történet. A román irodalom alternatív panorámája). Jászvásár, 2021, Polirom.